

- Зардуштийлар таълимотига асосланган таълим-тарбия;
- биринчи Ренессанс даврини (“Илк уйғониш даври” таълим-тарбияси);
- “Ислом маданиятининг олтин асри” таълим-тарбияси;
- иккинчи Ренессанс даврини; “Сўнгги уйғониш даври” таълим-тарбияси;
- Жадиличлик ҳаракатига асосланган таълим-тарбия;
- “Шўро даври”! таълим-тарбияси;
- Мустиқлик педагогикаси;
- Учинчи Ренессанс даври таълим-тарбияси.

Энди қайд этилган миллий тарбиямиз босқичлари негизда миллий тарбиямизнинг маънавий асосларига қисқача тўхталамиз.

Ўтмишимизни чуқур ўрганиш келажакка тўғри ва аниқ йўл топиш имконини беради. Бу борада Абдулла Қодирий ўзининг машҳур “Ўтган кунлар” романида “Мозийга қайтиб иш қўриш хайрлик, дейдилар. Шунга кўра, мавзун мазийдан, яқин ўтган кунлардан, тарихимизнинг энг қирлиқ, қора кунлари бўлган кейинги “хон замонлари”дан белгуладим” - [12] деб бежиз айтмаган. Қолаверса, қайси халқнинг маданий тарихи қанчалик қадимий бўлса, ўша халқнинг ахлоқий ғўзаллиги, урф-одат ранг-баранглиги бекиёс, таълим-

тарбия тизими илдишлари ҳам шунчалик чуқур бўлади. Ҳар қандай маданият, ахлоқ, урф-одат, анъана ва таълим-тарбия инсоний фаолиятнинг кечинмалари, синовлари, бой ҳаётий тажрибалари асосида юзага келади, мақбуллари авлоддан-авлодга ўтади ва келажакдаги тарбиявий ишлардаги йўл-йўриқларни белгилаб олишда мустаҳкам маънавий асос бўлади.

Учинчи Ренессанс даври таълим-тарбияси, метадалогик асослари, ғояси, мазмун-моҳияти, имкониятлар Мухтарам Президентимиз Ш.Мирзиёев томонидан қабул қилинган қарорлар, фармонлар ва нутқларида асос солинган. Республикамиз тараккиёти ва келажакдаги таълим-тарбия соҳасида сифат ўзгаришларини амалга ошириб талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш жараёнида юқори самарадорликка эришишга, уларнинг жаҳон таълими ва миллий таълим-тарбия талаблари мос ва амалий ҳаётда ўз ўрнини топа олиш даражасида таълим-тарбия беришга боғлиқ.

Таълим-тарбиядаги сифат ўзгаришлар ва юқори самарадорлик кўпроқ миллий педагогикамизнинг тарихий илдишлари ва замонавий ютуқларини талабалар онгига сингдиришни қай даражада олиб борилганлигига боғлиқ бўлиб, у талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантиришда мустаҳкам асос бўлади.

Адабиётлар

1. “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонун. 2016 йил 14 сентябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги “Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4391-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил. 29 декабрь.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. 2020 йил 30 сентябрь.
6. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда. – Тошкент: Ўқитувчи. МУ МЧЖ.2021. 184-б.
7. Алқаров И.Ш. Таълим муассасаларида талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантиришнинг педагогик асослари. I қисм. Монография. -Т.: Иқтисод-молия. 2010.
8. 1001 саволга 1001 жавоб. Психология фанлари доктори проф. Ғ.Б.Шоумаров таҳрири остида (Юнеско, ЮНФПА лойиҳаси асосида). -Т.: “Мехнат”. 2000. 192-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақоланинг мақсади ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантиришнинг тарихий илдишлари татқиқ этиш, таҳлил қилиш ва унинг мазмун моҳиятини очиқ бериш. Ушбу мақсадни амалга ошириш учун Ўрхун-Энасой битиклари, “Авесто” ва аждодларимиз томонидан ёзиб қолдирган қўлёзмалар, биринчи ва иккинчи Ренессанс буюк аждодларимиз томонидан яратилган ҳамда Янги Ўзбекистонда қутилаётган Ренессанс ва буни амалга ошириш учун яратилаётган шарт-шароитларни ўрганишдан иборат.

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - изучить, проанализировать и раскрыть сущность исторических корней становления социально активной личности. Для достижения этой цели орхонско-энасайские надписи, Авеста и рукописи, написанные нашими предками, первое и второе Возрождение, созданные нашими великими предками, и условия для ожидаемого возрождения в Новом Узбекистане.

SUMMARY

The purpose of this article is to investigate, analyze the historical roots of the formation of a socially active person and reveal the essence of its content. To achieve this goal, the Orkhon-Enasay inscriptions, manuscripts written by the Avesto and our ancestors, the first and second Renaissance created by our great ancestors and the expected Renaissance in New Uzbekistan and the conditions created for its implementation are studied.

АКАДЕМИК Ж.БАЗАРБАЕВ МИЙНЕТЛЕРИНДЕ ОҚЫҰШЫЛАРДЫҢ ХҰҚУҚЫЙ ТӘРБИЯСЫН ҚӘЛІПЛЕСТИРИҰ ХАҚҚЫНДАҒЫ ПИКІРЛЕРІ

Б.И.Арзиева – үлкен оқытыушы

Әжинияз атындағы Нөкіс мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: ҳуқуқ, маданият, урф одат, тарбия, конституция, низом.

Ключевые слова: право, культура, традиция, воспитание, конституция, закон.

Key words: right, culture, customs, education, constitution, law.

Уллы ойшыл, жетик алым, ардаклы устаз, академик Жуманазар Базарбаев ҳәр тәрәплеме жетик кәмил инсан сыпатында жаслар қалбинде мәңги жасай береді. Устаздың кәмил инсанлығы – оның Ұатан сүйиўшилиги, кәсибине садықлығы, халқымыздың салт-дәстүрлерине хәм де миллий қәдириятларына жанкүйерлиги, ең баслысы заман менен тең кәдем таслап баратырған ақыл-закаўаты, жаслар тәрбиясына деген үлкен итибарында анық көринеди.

Филология илимлериниң докторы, профессор К.Алламбергенов өз дәрәтпелеринде, «Академик Ж.Базарбаев – әдебиятымыз жанкүйери, заманымыздың алдыңғы қатар зыялысы, үлкен ойшыл философ алым болып табылады» - деп жоқары баҳа берген еді [4:11].

Академик Ж.Базарбаев жасларға билим берип, илим үйретиў менен бирге, келешек әўлад ушын үлкен мәнәўий, миллий қәдириятларға бай тәрбия мектебин дәретти. Оның өмир жолы, дәрәтпелери, еске алыўы жаслар ушын тәрбия дереги есапланады.

Уллы ойшылларымыздың мийнетлериндеги тәлим-тәрбиялык пикирлер мектеп оқыўшыларының ақыл хәм әдеп-икрамлылық жактан жетилисиўинде үлкен әхмийетке ийе.

Академик Ж.Базарбаевтың педагогикалық кәсипке сол дәрежеде берилгенлигин, оның қызығыўшылығы менен жуўапкершилигин жоқары баҳалап, Қарақалпақстан халық муғаллими, доцент А.Пазылов, «... Академик Ж.Базарбаев педагогикалық хызметке шын кеўил менен берилген, бул уллы кәсипти сүйетуғын хәм қәстерлейтуғын, хәр бир сабаққа оғада үлкен жуўапкершилиқ пенен таярлық көретуғын, өзінде бар болған билимлерди, илим жаңалықларын шәкиртлерине, аудиторияда оның келиўин шыдамсызлық пенен күтип отыратуғын студентлерге жеткерип бергенше асығатуғын устаз еди»- деп устазды ядқа алады [6:47].

Устаз Ж.Базарбаев жаслар менен ушырасыўлардың биринде «8-класстан баслап Мойнақ қаласына барып, ағайынлердің үйинде, кейин интернатта жатып оқығанман. Есимде қалған ўақыялардан бири, әдебиятқа қызығыўшы аўылдың кемпир – ғаррылары кеште ямаса күндиз мени шақырып, дәстанларды оқып бериўимди сорар еди. Армияға кеткен ажағамнан қалған «Алпамыс» дәстанын оқып берер едим. Сол дәстан елеге дейин үйимде сақлаўлы тур. Оннан кейин Бердақтың «Ақмақ патша» дәстанын оқығанымда, ондағы «Көп көрди көзим тарлықты, Арқаланған аш халықты» деген, қатарларын оқығанымда кемпирлердің еңкилдеп жылағаны еле есимде»-деп муңлы еске алар еди [4:8].

Бул еслеўлер арқалы алым, сол дәўирдеги халықтың социаллық аўыр турмысын, китап оқыўға қызығыўшылық жас таңламайтуғынлығын сәўлелендирип, көзиниң нуры, белиниң қуўаты кеткен кемпир-ғаррыларға халық дәрәтпелерин оқып берип, олардың кулақ қурышын қандырып, ақ пәтияларын алғанлығын, сондай-ақ жасларға «Алтын алма дуўа ал, дуўа алтын емес пе?», «Дуўа менен ер көгереди, мийнет пенен жер көгередиди» деген халық нақылларының түбинде үлкен руўхый күш, руўхый байлық, руўхый мәнәўият, миллий қәдириятлардың бар екенлигин жасларға үлкен исеним менен нәсиятлайды.

Сондай-ақ, алым «Зулымлықты қурал еткен адам, сол қуралдың қурбаны болатуғынлығын тәжирийбеде көрдим. Соның ушын оннан аўлақ болып, әдалаттың, нызамның жылаўын бекем усладым» -деп, жасларды әдалатлы болыўға, нызамды хұрмет етиўге шақырады [4:8].

Академик Ж.Базарбаев келешек жасларға «Хуқық-қурал, абырай, хуқық-қорған ақыл-ой» деген өзиниң баҳалы пикирлерин берди. Себеби, хуқықын билген адам қорғанып биледи, хуқықты билген адам хуқықый саналы, хуқықый мәдениетли болады. Бул ҳәзирги күнниң жаслары ушын дәўир талабы [2:25].

Ал, зулымлық ҳаққындағы пикирлери, инсанды жаўызлық, инсапсызлық, әдалатсызлық хәм де көре алмаслық сыяқлы жаман иллетлерден аўлақ болыўға шақырады.

Устаз Ж.Базарбаев өз сөзинде жасларға тәлим-тәрбия бериў менен бирге хәлсизди қорғадым, жылағанды жубаттым, ҳеш кимнен жәрдем қолымды аямадым. Ҳадаллықты, қалыслықты, интизамды хұрметледим. «Тәртип-табыстың гиреўи, дәўлеттиң тиреги, бахыттың гүлтажы, турмыстың сүйеўи» деп талабалардың блокнотына жаздырып қойып, хәр бир сөздің мәнисин түсиндирип бериўди талап еттим. Өзимде бул мәселеде үлги көрсеттим. «Қалыслық-хадаллық көзгиси, Мийрим – шәпәт – ийманлықтың белгиси» - деп есапларым дейди [4:8].

Бул пикирлери арқалы педагог - алым Ж.Базарбаев талаба жасларды инсанға мийримли болыўға, қолыңнан

келсе өзгелерге жақсылық ислеўге, туўры сөз хадал инсан болыўға бағдарлайды. Бул пазылетлер инсаныйлықтың тийкаргы белгиси болып табылады.

Келешек жасларды мәнәўиятлы, руўхый жақтан бай, миллий қәдириятларды хұрмет ететуғын, Ұтанына садық жаслар етип тәрбиялаўда академик Ж.Базарбаевтың дәрәтпелериниң орны айрықша. Оның хәр бир мийнети, дәрәтпеси жасларды миллий дәстүрлерди хұрметлеўге, миллий қәдириятларға садықлыққа, Ұтансүйиўшиликке шақырады.

Академик Ж.Базарбаевтың зайыбы Халық муғаллими Қ.Даўлетова менен биргеликте баспадан шығарған «Әдебнама» сабақлығы мектептеги баслаўыш класс оқыўшыларына әдеп-икрамлылық нормаларын үйретиўде тийкаргы қурал болып есапланады. Себеби, бул сабақлықтан пайдаланған хәр бир педагог оқыўшыларға сәлемлесий әдеби, кийиний әдеби, жүрис –турыс әдеби, аўқатланыў, өзин тутыў әдеплерин үйретип, оларды тәрбиялап барады.

Соның менен бирге, устаздың кәсип-өнер коллеждери хәм лицей оқыўшылары ушын жаратылған «Шаңарақ психологиясы» сабақлығы да, жасларды шаңараққа таярлаў, оларды ата-ана менен перзентлери ортасындағы қатнасықларды дурыс алып барыўға, шаңарақ қатнасықларында биреў биреўге исеним, өз ара хұрмет болыўы кереклигин түсиндиреди.

Бизиң миллий қәдириятларымызда шаңарақ – бул муххәддес мәкан. Ата-бул асқар таўың, сүйенишин, ана- бул тилеклесиң, жәннетиң болса, ул-кызларың қуўанышың, келешегиң, ертенги күниң есапланады.

Сондай-ақ, академик Ж.Базарбаевтың «Руўхыйлық тийкарлары», «Қарақалпақ этнопедагогикасы» оқыў қолланбалары жоқары оқыў орынлары талабалары ушын тийкаргы оқыў материаллары болып хызмет етпекте.

Устазлардың жаман яки жақсысы болмайды. Лекин жаман муғаллим болмаса, шебер муғаллимниң шеберлиги билинбес еди. Жақсы устазларды шәкиртлери хәмме ўақыт жүреклериниң төринде сақлайды. Сағынып еслеп жүредиди, хұрметлеп ықлас қояды.

«Мен студент болмасымнан алдын устаздың китаптарын, мақалаларын көп оқығанман. Сонда, «әлбетте институтта оқыйман, академиктиң сабағына қатнасаман»- деп нийет еткенмен. «Жақсы нийет-ярым ырыс» дегениндей мениң арзыўым әмелге асып, институт талабасы болдым. Студент болып, аудиторияда отырып, сабақ өтиўге келген хәр бир муғаллимниң сабақлары мазмунлы, өзиниң билим көнликпелеринен келип шығып сабақ өтиўлери маған уксаған студент жасларда үлкен тәсир қалдырғаны сөзсиз»-дейди шәкиртлериниң бири, Миллий идея, руўхыйлық тийкарлары хуқық тәлими қәнигеси, жас педагог Г.Джамилова устазды еслеп [6:79].

Уллы ойшыларымыздың даналық нәсиятлары, әдеп-икрамлылық, тәлим-тәрбия бойынша көзқараслары, миллеттиң мәпин, абырайын хұрметлеўге қаратылған миллий идеологияның тийкарын қурайды. Бул көзқарасларға руўхый еркинлик, мораллық, тазалық хәм өмир шеберлиги тән.

Миллий идея, миллий мәплерге хызмет, қылатуғын қәдириятларды үйрениў, барларына байлап сақлаў, раўажландырыў, жоқларын қәлиплестириў, ең алды менен жасларымызды усы билим хәм көнликпелерге тәрбиялаў руўхыйлық саласындағы тийкаргы ўазыйпа болыўы тийис.

Устаз –алым Ж.Базарбаевтың «Инабат», «Миллий идея-бизниң идея», «Өмир бул сананың көтериңкилиги», «Руўхыятымыз маржанлары ямаса үлгили ел үлкенин, көргели ел өткенин қәстерлейди», «Әдеп философиясы», «Миллий идея – жол көрсетиўши жулдыз» хәм тағы да басқа бир қанша мийнетлери халқымыздың

руўхый дўнъясынан орын алған. Устаздың бул мийнетлери келешек жасларды руўхый жақтан бай, миллий қәдириятларға садық, көрегенли етип тәрбиялаўда оғада бай мийрасымыз болып табылады.

Жуўмакластырып айтқанда устаз, педагог-алым, академик Ж.Базарбаевтың бахалы пикирлери, оның ядқа алыўы, дөретпелери бизиң мәнәўий, руўхый

мийрасымыз болып, ертенги келешек жасларды тәрбиялаўда, оларға билим бериўде, илим үйретиўде тийкарғы дерек болып хызмет етеди. Бул мийнетлерди ертенги әўлад ушын қәстерлеп, абайлап жеткерип бериў-бизиң хәр биримиздиң бүгинги күнги тийкарғы миннетимиздиң бири болып есапланады.

Әдебиятлар

1. Базарбаев Ж., Даўлетова Қ. Әдепнама. –Нөкис: 1994.
2. Базарбаев Ж. Мәнәўиятымыз мәселелери. –Нөкис: 2000.
3. Базарбаев Ж. Қәдириятлар-мәнәўият арнасы. –Нөкис: 2013.
4. «Руўхый қәдириятлар – миллийликтиң өзегі» Академик Ж.Базарбаевтың 80 жыллық юбилейине бағышлынған конференция материаллар топламы. –Нөкис: 2013.
5. Пазылов А. «Өзбекстан Республикасы хәм Қарақалпақстан Республикасына мийнети синген илим ғайраткери, философия илимлериниң докторы, академик Жуманазар Базарбаев 87 жаста, Жақты жулдыздың шуғласы» мақалалар топламы. –Нөкис: 2020, 47-б.
6. Джамилова Г. «Өзбекстан республикасы хәм Қарақалпақстан республикасына мийнети синген илим ғайраткери, философия илимлериниң докторы, академик Жуманазар Базарбаев 87 жаста, Жақты жулдыздың шуғласы» мақалалар топламы. –Нөкис: 2020, 79-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада академик Ж.Базарбаевниң доно фикрлари ва яратған илмий ишлари, Ж.Базарбаев ҳақида касбдошлари билдирған мулоҳазалар, у ҳақида шоғирдлариниң билдирған эсдаликлари ўрин олған.

РЕЗЮМЕ

В статье собраны мудрые мысли и научные труды академика Ж.Базарбаева, отзывы его коллег о Ж.Базарбаеве, воспоминания его учеников.

SYMMARY

This article contains the wise thoughts and scientific works of academician J.Bazarbaev, the comments of his colleagues about J.Bazarbaev, the memories of his students.

УДК 796.012.12 :853.23

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СПЕЦИАЛЬНОЙ ВЫНОСЛИВОСТИ ЮНЫХ ДЗЮДОИСТОК 15-16 ЛЕТ

О.Ж.Дадабаев – доктор педагогических наук

Узбекский государственный университет физической культуры и спорта

Таянч сўзлар: спорт, ёш дзюдоочи кизлар, махсус чидамлилиқ, жисмоний таййоргарлик, техника.

Ключевые слова: спорт, юные дзюдоистки, специальной выносливость, физические под готовности, техника.

Key words: sports, young judokas, special endurance, physical fitness, technique.

Актуальность. В последние годы узбекские дзюдоистки уверенно доминируют на международной арене, о чем свидетельствуют их результаты на чемпионатах Азии, в турнирах Гран-при и других международных соревнованиях. Изменения правил соревнований, введенные международной федерации дзюдо, требует максимальной активности поединков с целью повышения зрелищности борьбы. Поэтому ведущая роль специальной выносливости в результативности спортсменов сохраниться и в ближайшие годы. Но добиться значительного прироста этого качества за счет повышения лишь объема тренировочной работы уже невозможно.

Современный уровень развития дзюдо предполагает повышенные требования к качеству подготовки дзюдоисток. Известно, что поединки характеризуются высокой интенсивностью технико-тактических действий, требующих проявления максимальных физиологических показателей и умений проявить их в быстро меняющейся обстановке.

Например, длительные серии приемов в высоком темпе, влечет за собой быстрое нарастание утомления, в последующем снижение работоспособности, которой выражается, прежде всего, в ухудшении реакции, снижение мощности работы, точности движений, уменьшение скорости, снижение атакующих и защитных действий и перемещений. Вот в этих случаях встает вопрос совершенствования общей и специальной выносливости за счет эффективных средств и методов, улучшающих анаэробные способности спортсменок. Для выявления таких средств и методов нами был проведен анализ специальной научно-методической литературы. Из многочисленных вариантов нами выбран метод круговой тренировки [1,5].

Дзюдо - вид спортивной борьбы, культивируемый в большинстве стран мира. Занятия дзюдо предъявляют к занимающимся специфические требования и оказывают комплексное воздействие на их организм. Особое влия-

ние занятия дзюдо оказывают на воспитание личности дзюдоисток юношеского возраста. Вопросы подготовки юных дзюдоисток в настоящее время являются одними из наиболее актуальных в построении спортивной тренировки. Отсюда рационально решаются вопросы тренировки в юном возрасте, процесс начального становления технического мастерства, уровня развития специальных физических качеств во многом зависит дальнейшего роста спортивно-технического результата.

Цель исследования. Разработать методику развития специальной выносливости юных дзюдоисток.

Организация исследования. В эксперименте участвовали дзюдоистки 15-16 летнего возраста, количество 12 человек, занимающихся в спортивном клубе дзюдо им. Ришода Собирова при Национальной Гвардии Республики Узбекистан. До эксперимента все испытуемые имели юношеские разряды первой и второй степени по борьбе дзюдо.

Подготовка дзюдоисток к соревнованиям совмещается с развитием специальной выносливости. Действительно, на уровне высшего спортивного мастерства при наличии достаточной технической и тактической подготовленности одной из главных задач тренировки является повышение работоспособности спортсменок.

Обсуждение результатов. Для развития выносливости применяются разнообразные методы тренировки, которые можно разделить на несколько групп: непрерывные, интервальные, а также контрольный (или соревновательный) методы тренировки. Основными методами развития специальной выносливости являются:

- 1) методы непрерывного упражнения (равномерный и переменный);
- 2) методы интервального прерывного упражнения (интервальный и повторный);
- 3) соревновательный и игровой.